

چالش‌های اخلاقی سرگرمی در سبک زندگی اسلامی

سید عبدالله میرخندان *

چکیده

با پیشرفت علم و فناوری مشکلات متعددی برای بشر در عرصه سرگرمی به وجود آمده که شایسته است، از منظر اسلامی بررسی شوند تا روش صحیح برون رفت از آن‌ها مشخص شود. این تحقیق با روش توصیفی تحلیلی در پی شناسایی این مشکلات و یافتن راه برون رفت از آن‌هاست. در این پژوهش دریافتیم که حوزه‌های چالش‌زای مهم مرتبط با سرگرمی عبارت‌اند از: ابهام در موضوع اخلاقی در عرصه سرگرمی، ندانستن حکم اخلاقی در عرصه سرگرمی، مشکل تطبیق معیارهای کلی اخلاقی در عرصه سرگرمی و مشکلات مربوط به ویژگی‌های اشخاص یا ویژگی‌های جوامع. برخی راه‌های برون رفت از این مشکلات نیز در پایان مقاله پیشنهاد کردیم؛ مانند پژوهش در خصوص مفهوم‌های شرعی چون لعب، لهو، استخراج احکام اخلاقی مرتبط با سرگرمی، پژوهش خاص برای بررسی منطبق بودن هر سرگرمی بر شاخصه‌های سرگرمی مطلوب از منظر اخلاق اسلامی، توجه به بافت فرهنگی جوامع و نیز ملاحظه‌های دینی در عرصه سرگرمی‌ها.

واژگان کلیدی

سرگرمی، اوقات فراغت، تفریح، بازی، چالش اخلاقی، سبک زندگی اسلامی.

* دانش‌آموخته حوزه علمیه و کارشناسی ارشد اخلاق کاربردی مؤسسه اخلاق و تربیت.

(Abdollahmikhandan@yahoo.com)

تاریخ تأیید: ۱۳۹۵/۱/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۱/۴

طرح مسئله

در پژوهش‌های انجام‌شده درباره اوقات فراغت، برخی به موضوع سرگرمی از منظر اسلام و برخی به موضوع سبک زندگی اسلامی یا جایگاه اوقات فراغت در سبک زندگی پرداخته‌اند. اما درخصوص مشکلات اخلاقی مرتبط با سرگرمی و عناصر تأثیرگذار سبک زندگی اسلامی در این عرصه و عناصر تأثیرپذیر از آن، تحقیق مستقلی انجام نشده است. این در حالی است که در عصر حاضر و در جوامع جدید، نحوه گذران اوقات فراغت به مقوله‌ای اساسی در سبک زندگی (مهدوی کنی، ۱۳۸۷، ص ۵۹-۶۳) و شاخصی برای توسعه‌یافتگی تبدیل شده است (شهیدی، ۱۳۸۷، ص ۴۵). سرگرمی میلی طبیعی و فعالیتی لذت‌بخش است که ویژگی‌های منحصر به فردی دارد؛ از جمله اینکه در سبک زندگی امروزی کاری پرمخاطب محسوب و به وسیله آن، مخاطب آسان‌تر دلایل پیچیده علمی و اعتقادی را می‌پذیرد. با توجه به همین ویژگی‌ها گروه‌ها و نهادهای گوناگون اجتماعی سعی می‌کنند با استفاده از سرگرمی‌ها، انسان‌ها را به هدف‌های مشروع یا نامشروع خود سوق دهند. علاوه بر این، مشکلات جدید دیگری نیز در این عرصه برای بشر به وجود آمده که شایسته است، از منظر اسلامی بررسی شوند. این پژوهش در پی بیان برخی چالش‌های اخلاقی مهم در عرصه سرگرمی و ارتباط آن‌ها با مؤلفه‌های سبک زندگی و یافتن راه برون‌رفت از آن‌هاست.

داده‌های این مقاله با روش کتابخانه‌ای جمع‌آوری می‌شوند و این تحقیق از نظر هدف، تحقیقی کاربردی^۱ است. پرسش اصلی در این مقاله این است که «چالش‌های اخلاقی مرتبط با سرگرمی بر چه عناصری از سبک زندگی اسلامی تأثیر می‌گذارد و از چه عناصری از سبک زندگی اسلامی تأثیر می‌پذیرد». به این پرسش پرسش‌های متعدد دیگری نیز اضافه می‌شوند؛ مانند اینکه سرگرمی به چه معناست؟ سبک زندگی و مؤلفه‌های آن چیست؟ چالش اخلاقی به چه معناست؟ چه چالش‌هایی در عرصه سرگرمی وجود دارد؟ براین اساس، نخست در این مقاله مفاهیم سرگرمی و سبک زندگی و چالش اخلاقی بیان و سپس مؤلفه‌های تأثیرگذار سبک

زندگی در چالش‌های اخلاقی مرتبط با سرگرمی و مؤلفه‌های تأثیرپذیر از آن بررسی می‌شوند.

مفهوم سرگرمی

هرچند در ابتدا تعریف سرگرمی^۱ کاری ساده به نظر می‌رسد، به دلیل اینکه سرگرمی از مفاهیم اجتماعی است و تعریف آن پیرو فهم اجتماع از سرگرمی است، بیان تعریفی دقیق از سرگرمی چندان آسان نیست. در زبان عربی لَهو، هَوایه، اَشغولَه، تَسْلِیَه هم‌معادل واژه سرگرمی است (غفرانی و آیت‌الله‌زاده شیرازی، ۱۳۹۰، ص ۳۵۳) و در زبان فارسی به اشتغال، توجه، کاری که شخص را مشغول سازد، آنچه سبب وقت‌گذرانی و تفریح باشد از انواع بازی، ورزش، سینما و تئاتر معنا شده است (عمید، ۱۳۸۹، ص ۶۷۹). در مجموع، سرگرمی رامی‌توان این‌گونه تعریف کرد: حالتی نفسانی و نوعی گذران اوقات فراغت است که گاه به خودی خود و فارغ از جنبه‌های دیگر زندگی ارزش دارد و به صورت اختیاری، یعنی فعالانه یا منفعلانه و به قصد تفریح، تنوع، استراحت و شکوفایی فردی و اجتماعی صورت می‌پذیرد. از این تعریف این نکته‌ها را می‌توان فهمید: سرگرمی فعالیتی است که هم جنبه ذهنی (حالت نفسانی) و هم جنبه خارجی (گذران اوقات فراغت) دارد؛ فعالیت فراغتی، اعم از سرگرمی است؛ چراکه سرگرمی، تنها یک نوع از شیوه‌های گذران اوقات فراغت است؛ فعالیت فراغتی گاه هدف فعالیت‌هایی در زندگی، مانند کار است و گاه ارزش ذاتی دارد؛ مشغول شدن به سرگرمی‌ها با اختیار و اراده فرد، گاه به صورت فعال و گاه به صورت منفعل صورت می‌پذیرد. منظور از سرگرمی فعالانه آن نوع از سرگرمی است که باعث خشنودی انسان و رسیدن به خواسته‌هایش می‌شود و در مقابل، منظور از سرگرمی منفعلانه آن نوع از سرگرمی است که فرد را از رنج‌های جسم و روان رهایی می‌سازد. پاره‌ای از فایده‌های سرگرمی عبارت‌اند از: تفریح و شادمانی، تنوع و تفنن، شکوفایی فردی و اجتماعی، رفع غم و خستگی، استراحت و گریز از یکنواختی.

مفهوم سبک زندگی

مفهوم سبک زندگی^۱ به صورت علمی در جهان غرب، در سده گذشته مطرح شده و با نام آلفرد آدلر^۲، روان‌شناس اتریشی، (۱۸۷۵-۱۹۳۷) پیوند خورده است. هرچند مفهوم سبک زندگی در آثار دیگران استفاده شده است، این اصطلاح در آثار آدلر محوریت یافته است (مه‌دوی کنی، ۱۳۸۷، ص ۱۱۴). در تعریفی سبک زندگی این‌گونه معنا شده است:

الگوی همگرا (کلیت تامی) یا مجموعه منظمی از رفتارهای درونی و بیرونی، وضع‌های اجتماعی و دارایی‌ها که فرد یا گروه بر مبنای پاره‌ای از تمایلات و ترجیح‌ها (سلیقه‌اش) و در تعامل با شرایط محیطی خود ابداع یا انتخاب می‌کند (همان، ص ۷۸).

مفهوم چالش اخلاقی

یکی از موضوعات اصلی علم اخلاق^۳ موضوعات بحث‌برانگیزی است که برای تصمیم‌گیری اخلاقی^۴ درباره آن‌ها باید جوانب زیادی را در نظر گرفت و متخصصان اخلاق باید آن‌ها را بررسی کنند. از جمله این موضوعات می‌توان به مشکلات ناشی از ابهام در موضوع حکم اخلاقی، تعارض اخلاقی، تزامم اخلاقی و معمای اخلاقی اشاره کرد. در این بخش به صورت اجمالی هریک از این مصداق‌ها توضیح داده می‌شود. یکی از موضوعات بحث‌برانگیز اخلاقی، ابهام در موضوع اخلاقی است. وقتی موضوع حکم اخلاقی مبهم و نامشخص باشد، حکم آن نیز مبهم و نامشخص خواهد بود؛ چراکه احکام با توجه به ویژگی‌های موضوعات وضع می‌شوند. این قبیل چالش‌ها، بیشتر در موضوعاتی رخ می‌دهند که با پیشرفت فناوری به وجود می‌آیند؛ مثلاً ابهام در موضوعاتی چون شبیه‌سازی، اجاره رحم، تغییر جنس و مانند آن باعث بروز مشکلات اخلاقی، هنگام تعیین احکام اخلاقی مربوط به آن‌ها می‌شود.

1. Life style.

2. Alfred Adler.

3. Ethics.

4. Moral decision making.

برای تعارض اخلاقی تعریف‌های متعددی بیان شده است؛ مثلاً اتکینسون^۱ می‌گوید: «تعارض اخلاقی رابطه‌ی میان دو تکلیف اخلاقی متفاوت است که به یک اندازه اعتبار دارند» (اتکینسون، ۱۳۹۱، ص ۳۲). فرامرز قراملکی در تعریف تعارض اخلاقی می‌نویسد: «مراد از تعارض اخلاقی موقعیتی است که در آن، خود را بر سر دو راهی می‌یابیم. از طرفی گویی راه سوم وجود ندارد و از طرف دیگر انتخاب هریک از آن دو به نحوی خلاف اخلاق می‌نماید (قراملکی، ۱۳۸۳، ص ۲۹۵). به نظر می‌رسد که مفهوم تعارض و تزامم اخلاقی تفکیک‌پذیر هستند و می‌توان بین آن دو تفاوت گذاشت؛ مثلاً می‌توان گفت، تعارض در مقام جعل احکام اخلاقی است و تزامم در مقام عمل به این احکام است. همچنین، در تعارض اخلاقی، تنها یکی از احکام اخلاقی صحیح است؛ اما در تزامم اخلاقی تمامی احکام اخلاقی در اطراف تزامم صحیح هستند و فقط در مقام عمل، فرد دچار نوعی تزامم و مشقت اخلاقی می‌شود.

نکته‌ی دیگر اینکه می‌توان مفهوم تزامم یا تعارض اخلاقی را اعم از چالش اخلاقی تعریف کرد؛ چراکه در برخی تزامم‌ها و تعارض‌های اخلاقی، با اندکی تأمل می‌توان برای آن‌ها راه‌حلی یافت. مثلاً در جایی که انسان بین هتک حرمت والدین و ضرر مالی اندک مخیر شده است، دوری از هتک حرمت والدین به وضوح بر ضرر مالی اندک ترجیح دارد. این ترجیح، موضوع اخلاقی مهمی است و می‌توان آن را مصداقی از تزامم اخلاقی دانست، از این حیث که با ضرر مالی اندکی در تزامم است و یکی از دو تکلیف اخلاقی به وضوح بر دیگری ترجیح دارد؛ اما چالش اخلاقی محسوب نمی‌شود. درباره‌ی معماهای اخلاقی نیز گفته شده است که از آن‌ها در مباحث رشد اخلاقی، برای سنجش میزان رشد اخلاقی استفاده می‌شود و ابداع‌کننده‌ی این روش هم ژان پیاژه^۲، روان‌شناس معروف فرانسوی بوده است (بوسلیکی، ۱۳۹۱، ص ۳۴). این معماها مسائل اخلاقی هستند که برای حل آن‌ها نیاز به تفکر و تأمل وجود دارد و راه‌حل آن‌ها به سادگی به ذهن خطور نمی‌کند.

مؤلفه‌های سبک زندگی

برای شناخت مؤلفه‌های تأثیرگذار سبک زندگی در چالش‌های اخلاقی مرتبط با سرگرمی، نخست باید مراد از مؤلفه‌های سبک زندگی مشخص و سپس چالش‌های اخلاقی در حوزه سرگرمی شناسایی شود. منظور ما از مؤلفه سبک زندگی موضوعاتی است که مصداق واقعی سبک زندگی محسوب می‌شوند؛ بنابراین وراثت، آب‌وهوا، نژاد و... که از تعریف سبک زندگی خارج و بر آن تأثیرگذارند، مؤلفه سبک زندگی محسوب نمی‌شوند. روان‌شناسان و جامعه‌شناسان در تبیین این مؤلفه‌ها، بدون ادعای محدود بودن آن‌ها به این تعداد، برخی از آن‌ها را نام برده‌اند که با رعایت اختصار به آن‌ها اشاره می‌شود: شیوه‌های گذران فراغت و تفریح، نحوه بازی کردن، شیوه تغذیه، خودآرایی (نوع پوشاک و پیروی از مد)، نوع مسکن (محل سکونت، دکوراسیون، معماری و اسباب منزل)، نوع وسیله حمل و نقل، اطفار (رفتار حاکی از نجیب‌زادگی یا دست‌و‌دل‌بازی، سیگارکشیدن در مکان‌های عمومی، تعداد مستخدمان و آرایش آن‌ها)، الگوهای مصرف، نحوه صحبت کردن، نگرش‌ها، الگوهای مربوط به نقاط تمرکز علاقه‌مندی در جنبه‌های فرهنگ، مانند موضوعات جنسی، عقلانیت، دین، خانواده، میهن‌پرستی، آموزش، هنر، ورزش و نیز مؤلفه‌هایی که از فناوری‌های مدرن ناشی می‌شوند، مانند نحوه استفاده از خودرو یا خودروهای خانواده، یخچال، ماشین لباس‌شویی، ماهواره، رایانه، تلفن همراه و تلویزیون (مهدوی کنی، ۱۳۸۷، ص ۵۹-۶۰).

به گفته مهدوی کنی می‌توان مؤلفه‌های سبک زندگی را به چهار گروه تقسیم کرد: ۱. دارایی‌ها (سرمایه‌ای و مصرفی)؛ ۲. فعالیت‌ها (عادت‌ها، شغل، گذران فراغت و...); ۳. نگرش‌ها؛ ۴. گرایش‌ها و روابط انسانی (از بین‌فردی گرفته تا اجتماعی) (همان، ص ۶۳). روشن است که براساس این تقسیم‌بندی و تصریح بسیاری از روان‌شناسان و جامعه‌شناسان انتخاب سرگرمی‌ها و شیوه پرداختن به آن‌ها، خود مؤلفه‌ای از سبک زندگی محسوب می‌شود. پیش از وارد شدن به بحث لازم است دو نکته درباره مباحث پیش رو توضیح داده شود:

۱. تقسیم‌بندی مؤلفه‌های سبک زندگی عام است و شیوه گذران فراغت، خود بخشی

از اقسام این مؤلفه‌ها محسوب می‌شود؛ از این رو برای اینکه مباحث از نظم نسبی برخوردار باشند، بهتر است مباحث حول تقسیماتی انجام شوند که دربارهٔ مشکلات اخلاقی در عرصهٔ سرگرمی است. در همین خصوص، در هر موضوع بحث برانگیز اخلاقی، نخست مؤلفه‌های تأثیرگذار و سپس مؤلفه‌های تأثیرپذیر سبک زندگی بررسی می‌شوند؛

۲. در این مباحث برای بیان منشأ تعارض‌های اخلاقی از کتاب تعارض اخلاقی و دانش اصول فقه (بوسلیکی، ۱۳۹۱، ص ۷۴-۸۴) استفاده می‌شود. برخی از این موضوعات را با چالش اخلاقی در عرصهٔ سرگرمی تطبیق داده و نمونه‌های دیگری نیز بر آن‌ها افزوده می‌شود.

چالش‌های اخلاقی در عرصهٔ سرگرمی از منظر اسلام

برخی چالش‌های عرصهٔ سرگرمی از منظر اسلام عبارت است از:

۱. ابهام در موضوع اخلاقی در عرصهٔ سرگرمی

یکی از منشأهای چالش اخلاقی ابهام در موضوعی است که دارای حکم اخلاقی است. امروزه، موضوعات مبهمی در عرصهٔ سرگرمی وجود دارد؛ مانند اینکه اشیای مجازی چه هستند؟ حریم خصوصی در فضای مجازی چیست؟ سرگرمی در فضای مجازی به چه معناست؟ ... به این مشکلات چالش‌هایی که از گذشته در این زمینه، در علم اخلاق یا جامعه‌شناسی و روان‌شناسی وجود داشته است نیز اضافه می‌شود؛ مانند اینکه سرگرمی به چه معناست؟ آیا قصد و انگیزهٔ شخص در سرگرمی بر فعالیت انسان تأثیرگذار است؟ در شرع از سرگرمی به چه چیز تعبیری شده است؟ آیا لهو و لعب همان سرگرمی و بازی است یا نوع خاصی از آن محسوب می‌شوند؟ بدین ترتیب، فارغ از اینکه حکم اخلاقی سرگرمی چیست و چه نوع سرگرمی، اخلاقی محسوب می‌شود، موضوع این احکام نیز چندان مشخص نیست. آنچه ابهام در این زمینه را بیشتر می‌کند، استفاده از ابزارهای جدید در سرگرمی‌ها در سبک زندگی امروزی است. چگونگی استفاده از این وسایل، خود مؤلفه‌ای از مؤلفه‌های سبک زندگی امروزی محسوب می‌شود که هم بر موضوعات اخلاقی در این زمینه تأثیر می‌گذارد و

هم از آن‌ها تأثیر می‌پذیرد. اینک به بررسی این مؤلفه‌های تأثیرگذار و تأثیرپذیر می‌پردازیم.

مؤلفه‌های تأثیرگذار و تأثیرپذیر

در عرصه سرگرمی پرسش‌های متعددی در مسئله‌ای اخلاقی به نام ابهام در موضوع اخلاقی مطرح می‌شود؛ مانند هنگامی که موضوعی اخلاقی در عرصه سرگرمی مبهم باشد، چگونه می‌توان در زندگی خویش با آن برخورد کرد؟ آیا به دلیل ناآشنایی با این موضوعات باید از خرید وسایل مرتبط با آن‌ها صرف نظر کرد؟ جذابیت زیاد سرگرمی‌ها و استفاده فراوان از آن‌ها چه تأثیری بر نادیده گرفتن این موضوعات مبهم اخلاقی دارد؟ بی‌شک سبک زندگی افراد و مقدار درگیری آن‌ها با موضوعات جدید در عرصه سرگرمی، هم بر تشدید مشکلات اخلاقی در این زمینه تأثیر می‌گذارد و هم از آن تأثیر می‌پذیرد. در حوزه تأثیرگذاری این مؤلفه‌ها، به عنوان نمونه از سویی استفاده از کامپیوتر فرد را با واقعیت مبهمی به نام حریم خصوصی در فضای مجازی آشنا می‌کند و از سوی دیگر، استفاده بی‌رویه از این ابزار برای فرد مشکل‌آفرین می‌شود. پژوهش‌های جامعه‌شناسان نشان می‌دهد که استفاده بی‌رویه از کامپیوتر و محیط‌های مجازی که عموماً به قصد تفریح و سرگرمی صورت می‌گیرد، میان نوجوانان و جوانان وجود دارد (فرزام فرد، ۱۳۸۸، ص ۱۶۰-۱۶۱). بنابراین، مبهم بودن حریم خصوصی، به همراه استفاده زیاد از وسایل ارتباط جمعی، موجب تشدید درگیری فرد با اصلی به نام رعایت حریم خصوصی در فضای مجازی می‌شود که این مسئله، خود موجب شکل‌گیری چالش‌های متعدد دیگری نیز خواهد شد.

در حوزه تأثیرپذیری مؤلفه‌های سبک زندگی از موضوعات جدید در عرصه سرگرمی، می‌توان به عنوان نمونه، به نگرش افراد نسبت به بازی کودکان در محیط مجازی اشاره کرد. برخی افراد ممکن است ورود کودکان به محیط مجازی را به دلیل ناامنی حاصل از رعایت نکردن حریم خصوصی جایز ندانند و عده‌ای ممکن است، سیاست‌مداران را از این کار منع کنند و... بیان این نکته نیز لازم است که نگرش افراد و جامعه به این موضوعات مؤلفه‌ای از سبک زندگی محسوب می‌شود و همچنان‌که پیش‌از این گفتیم، نگرش افراد یکی از بخش‌های

مهم سبک زندگی است. همچنین، ما دست‌کم بخشی از این چالش‌ها را ناشی از شناختن موضوعات جدیدی، چون حریم خصوصی می‌دانیم و ممکن است دلایل دیگری نیز در این زمینه وجود داشته باشند.

۲. ندانستن حکم اخلاقی سرگرمی

یکی از مشکلات عمده اخلاقی در تمام عرصه‌های زندگی انسان، از جمله سرگرمی‌ها، ندانستن حکم اخلاقی در عرصه مد نظر است. در علم اخلاق و نیز در عقاید عموم مردم، دیدگاه‌های متعددی درباره معنا و معیار خوبی و بدی وجود دارد. حکم اخلاقی سرگرمی ناشی از نظام اخلاقی و باورهایی است که خوب و بد را برای افراد ترسیم می‌کند. در همین زمینه، ندانستن حکم اخلاقی سرگرمی، خود به شکل‌گیری مشکلات اخلاقی می‌انجامد. مثلاً در دنیای امروز گرایش به مصرف‌گرایی و پرداختن به سرگرمی، در مقابل گرایش به تولید و کار، ارزش ذاتی یافته و هدف و آرمان بسیاری از افراد و جوامع رسیدن به احساس خوشی و رفاه بیشتر است. برخی منتقدان به انتقاد از این وضع پرداخته‌اند که نمونه آن دیدگاه‌های رایزن^۱ است. رایزن نخست، هم‌نوا با شلسکی و دومازیه تصور می‌کرد که در تمدن نوظهور فراغت، نظام طبقاتی از بین خواهد رفت. با وجود این، رایزن چند سال بعد، در این دیدگاهش تجدید نظر کرد. به نظر او فراغت در جامعه معاصر در ایجاد سلطه جامعه بر فرد، نقش تعیین‌کننده دارد (شهیدی، ۱۳۸۷، ص ۵۶-۵۷). همان‌طور که ملاحظه می‌شود، ندانستن حکم اخلاقی سرگرمی که منتقدان نیز به آن توجه کرده‌اند، با حکم اخلاقی در این زمینه که آیا سرگرمی ارزش ذاتی دارد یا کار یا هر دوی آن‌ها؟ مرتبط است. پرسش‌های دیگری که در این زمینه در منابع دینی به چشم می‌خورد، این است که معیار اخلاقی بودن سرگرمی‌ها چیست؟ آیا سرگرمی‌هایی که انسان را به وهم و تخیل سوق می‌دهند، شرعاً ناپسندند؟

مؤلفه‌های تأثیرگذار و تأثیرپذیر

پیش‌ازاین در تعریف سبک زندگی گفته شد، بینش‌ها، یعنی ادراک‌ها و باورها و نیز گرایش‌ها، یعنی ارزش‌ها و خواسته‌ها و ترجیح‌ها جزئی از مفهوم سبک زندگی هستند. مثلاً اعتقاد به اینکه خوب چیزی است که سودآور است، خود مؤلفه‌ای از سبک زندگی افراد در جوامع سرمایه‌داری است. براساس این اعتقاد صنعت سرگرمی با هدف تولید ثروت در این جوامع شکل گرفته است. چالش اخلاقی در این زمینه هنگامی است که سرگرمی ثروت‌آور باشد و از سوی دیگر، آن سرگرمی در تزاخم با اصل اخلاقی دیگری، مانند حفظ کرامت انسانی باشد. در این صورت، حکم اخلاقی آن سرگرمی ثروت‌آور چیست؟

سرگرمی در عرصه سینما و تلویزیون درآمد فراوانی برای شرکت‌های سرمایه‌گذار در این زمینه دارد؛ اما در عین حال، محصولاتی که در عرصه سینما و تلویزیون عرضه می‌شوند، گاه انسان را به تقلید کورکورانه از فرهنگ مد و مصرف‌گرایی وامی‌دارند. حال حکم اخلاقی این محصولات سینمایی و تلویزیونی چیست؟ آیا اخلاقاً خوب هستند یا بد؟ این چالش اخلاقی از باورهای جامعه درباره سرگرمی خوب، به‌عنوان مؤلفه‌ای از سبک زندگی مادی تأثیر می‌پذیرد. همچنین ندانستن حکم اخلاقی چنین محصولات سینمایی و تلویزیونی بر مؤلفه‌های گوناگون سبک زندگی نیز تأثیر می‌گذارد؛ مثلاً بر باور دیگران که به این فرهنگ مادی اعتقاد ندارند، تأثیر می‌گذارد و آنان را به سمت تجمل‌گرایی و پیروی از مد می‌کشاند. به‌نظر می‌رسد، ندانستن حکم اخلاقی سرگرمی یا به‌صورت کلی، ندانستن معیار خوبی و بدی در افعال و صفات انسانی، در ایجاد این چالش‌ها نقش اساسی دارد؛ هرچند ممکن است دلایل دیگری نیز در این زمینه وجود داشته باشند.

۳. مشکل تطبیق معیارهای کلی اخلاقی در عرصه سرگرمی‌ها

مشکل تطبیق معیارهای اخلاقی که به‌صورت کلی وجود دارند، بر مصداق‌های عینی سرگرمی‌ها یکی از چالش‌های پیش‌رو در این عرصه است. مثلاً مسلم است که استفاده از سرگرمی برای سلطه و درحقیقت، ظلم اقتصادی ناپسند و ضد اخلاقی است و هر انسان

عاقلی آن را می‌پذیرد؛ اما آیا تبلیغ کالاهای لوکس و گران در رسانه‌ها که در کشورهای اسلامی تولید شده‌اند، مصداقی از این سلطه محسوب می‌شوند؟ سرگرمی‌های امروزی با چه شرایطی می‌توانند در جلوگیری از سلطه اقتصادی نقش ایفا کنند؟ این‌ها پرسش‌هایی است که فقط در حوزه اقتصادی مطرح می‌شود. به این چالش، چالش‌های دیگری نیز که در این حوزه و حوزه‌های گوناگون دیگر، مانند حوزه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و هنری هستند اضافه می‌شوند.

مؤلفه‌های تأثیرگذار و تأثیرپذیر

بی‌شک عادات، شیوه گذران فراغت، نگرش‌ها، گرایش‌ها و مؤلفه‌های گوناگون سبک زندگی در تشدید و بلکه ایجاد چالشی با عنوان «تطبیق معیارهای کلی اخلاقی در عرصه سرگرمی‌ها» تأثیرگذار هستند و از این چالش نیز تأثیر می‌پذیرند. به عنوان نمونه چنانچه افراد در سبک زندگی خویش از وسایل ارتباط جمعی، چون تلویزیون، ماهواره، شبکه‌های مجازی، اینترنت و... به قصد سرگرمی استفاده کنند، بیشتر با مشکل تطبیق معیارهای کلی اخلاقی در عرصه سرگرمی‌ها مواجه می‌شوند؛ چراکه توصیه‌هایی که در خصوص این وسایل جدید وجود دارند، بیشتر به صورت کلی و مبهم است و مثلاً فرد در عمل نمی‌داند مصداق حفظ کرامت انسان در هنگام استفاده از این وسایل چیست؟ در حوزه تأثیرپذیری نیز ممکن است افراد به دلیل ابهام و کلی‌گویی احکام اخلاقی، مطلقاً از بعضی وسایل ارتباط جمعی، مانند اینترنت و کامپیوتر و ماهواره پرهیز یا استفاده از آن را محدود کنند. حتی برخی ممکن است کودکان را از استفاده از این وسایل بازدارند.

در این چالش نیز تأکید می‌شود که یکی از علل مهم در چالش‌های بیان شده، تطبیق دادن معیارهای کلی اخلاقی است و ممکن است در هر چالش، دلایلی دیگر و منحصر به فرد نیز وجود داشته باشد. همچنین، به نظر می‌رسد این چالش با ندانستن حکم اخلاقی متفاوت است؛ چراکه گاهی حکم کلی اخلاقی از اساس مجهول است و گاهی حکم کلی اخلاقی برای ما معلوم است و تطبیق آن بر مصداق‌هایش مشخص نیست. مثلاً اینکه چه چیز خوب است،

چالشی اخلاقی است که ناشی از ندانستن حکم کلی اخلاقی است. برخی سود، برخی لذت، برخی کسب فضایل انسانی و مانند آن را معیار خوبی و بدی دانسته‌اند؛ اما اگر مشخص شد که مثلاً آنچه موجب کسب فضایل انسانی می‌شود خوب است، چالش بعدی روشن‌ساختن مصداق‌های عینی و خارجی این خوبی‌هاست.

۴. چالش‌های مربوط به ویژگی‌های اشخاص

گاهی اوقات چالش‌های اخلاقی در عرصه سرگرمی از ناحیه حکم اخلاقی یا موضوع اخلاقی یا تطبیق معیارهای اخلاقی نیست؛ بلکه این مشکلات، مشکلاتی هستند که به اشخاص در عرصه سرگرمی‌ها مربوط می‌شوند که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

۱.۴. ویژگی‌های شخصیتی افراد

گاهی اوقات مشکلات اخلاقی در عرصه سرگرمی ناشی از ویژگی‌های شخصیتی افراد است؛ مثلاً ضعف یا رشد شخصیتی فرد سرگرم‌شونده در تصمیم‌گیری ممکن است فرد را دچار مشکل اخلاقی کند؛ درحالی‌که این مشکل ممکن است برای افراد عادی وجود نداشته باشد. کسی که به دلیل ضعف اراده یا بیماری وسواس توان تصمیم‌گیری در عرصه سرگرمی را ندارد، دچار مشکل اخلاقی می‌شود؛ مثلاً به جای پرداختن به تفریح سالم آن را کاری ناپسند انگاشته و از آن دوری می‌کند؛ درحالی‌که، به دلیل میل فطری خویش به آن نیازمند است. همچنین، فردی که رشد اخلاقی بیشتری دارد، متوجه می‌شود که وظایف بیشتری دارد و در نتیجه در عمل نیز با تراحم‌های اخلاقی بیشتری روبه‌رو خواهد شد. مثلاً فردی که می‌داند سرگرمی نباید موجب غفلت از یاد خدا و هدف انسان شود، از سویی به دنبال سرگرمی‌های مطلوب می‌رود و از سوی دیگر، برخی سرگرمی‌های روزمره او را از هدف‌هایش غافل می‌کند.

مؤلفه‌های تأثیرگذار و تأثیرپذیر

مؤلفه‌های سبک زندگی در ایجاد و تشدید مشکلات ناشی از ویژگی‌های شخصیتی افراد نقش دارند و از آن نیز تأثیر می‌پذیرند. در حوزه تأثیرگذاری، مثلاً گرایش افراد به تحصیل علم،

به‌عنوان مؤلفه‌ای در سبک زندگی، در ایجاد و تشدید این مشکل مؤثر است. افرادی که به تحصیل علوم گوناگون علاقه دارند، در معرض تعارض‌های اخلاقی ناشی از رشد شخصیتی‌شان هستند. این عده ممکن است برخی سرگرمی‌های عادی، چون دیدن تلویزیون فوتبال و... را اتلاف وقت بدانند که همین موضوع برخی تعارض‌های اخلاقی را موجب می‌شود. همچنین، افرادی که علاقه‌ای به تحصیل علم ندارند و اساساً گرایش به لاابالی‌گری و بی‌هودگی دارند، در معرض مشکلات اخلاقی ناشی از ضعف شخصیتی‌شان هستند و ممکن است این افراد به کارهایی چون قمار و استفاده از مواد مخدر به‌عنوان سرگرمی روی آورند.

در حوزه تأثیرپذیری نیز افرادی که رشد اخلاقی دارند ممکن است برای رویارویی با تعارض‌های گوناگون و جدیدی که درک می‌کنند، در خرید وسایل تفریحی، تنظیم عادت‌های شخصی در عرصه سرگرمی یا حتی انتخاب شغل و... تصمیمی متفاوت با تصمیم عموم مردم بگیرند. همچنین، افرادی که ضعف اخلاقی دارند، ممکن است بیشتر به ندامتگاه‌ها، مراکز بهزیستی و... مراجعه کنند. این افراد ممکن است پول هنگفتی را صرف پرداختن به سرگرمی‌های مضر و سپس درمان بیماری ناشی از آن سرگرمی مضر کنند.

۲.۴. جنسیت افراد

جنس فرد سرگرم‌شونده توجه بسیاری از نظریه‌پردازان در عرصه سرگرمی را به خود جلب کرده؛ به‌گونه‌ای که در تحلیل‌های جدید به رابطه فراغت و جنس توجه ویژه‌ای شده است (چاوشیان و اباذری، ۱۳۸۱، ص ۱۴). از جمله نهضت‌های فکری و اجتماعی در عصر حاضر، نهضت‌های فمینیستی هستند. درباره این تفکر گفته شده است که هدف مشترک همه شاخه‌های فمینیسم، جنس‌زدایی از تفاوت‌های اجتماعی و فرهنگی و انکار هویتی است که مردان برای زنان تعریف می‌کنند. این نهضت‌ها تأکید می‌کنند که زنان عروسک، برده، شیء یا حیوان نیستند؛ بلکه انسان هستند (ساروخانی و رفعت‌جاه، ۱۳۸۳، ص ۱۳۸).

درحقیقت، نهضت‌های فمینیستی براساس نوعی چالش اخلاقی در زمینه نابرابری‌های جنسی شکل گرفته‌اند. این مشکل در عرصه سرگرمی‌ها نیز وجود دارد و بر نظریه‌پردازی

در این زمینه تأثیر گذاشته است. به عنوان نمونه پارکر درخصوص مقوله تأثیر نوع جنس در چگونگی گذران اوقات فراغت معتقد است، تمایزهای زنان و مردان در این زمینه ناشی از نقش متمایز آنهاست.

همچنین، او می‌گوید که اوقات فراغت زنان نسبت به مردان کمتر بوده و از این رو، طیف فعالیت‌های تفریحی آنان نیز محدود است، به خصوص اینکه زنان کمتر از مردان به ورزش می‌پردازند (به نقل از: شفیع، ۱۳۹۰، ص ۱۴۳).

محققان معتقدند رضایت زنان در زمینه اوقات فراغت از مردان کمتر است و در بهره‌گیری از اوقات فراغت نابرابری میان زنان و مردان وجود دارد. اوقات فراغت زنان، مبهم و اندک و منقطع است، بیشتر در خانه سپری می‌شود و آمیخته با فعالیت‌های خانگی و مادری است (سفیری و مدیری، ۱۳۸۹، ص ۱۴۷).

باتوجه به مطالب بیان شده، می‌توان دریافت که مشکل اخلاقی مهم در عرصه سرگرمی، افراط در دیدگاه جنسی به مقوله سرگرمی است که برخاسته از باورها و سنت‌ها و عادت‌های جوامع است، نه برخاسته از حقیقت و خاستگاه‌های فطری هر جنس. بنابراین، این مشکل باتوجه به ویژگی جسمی و روانی شخص سرگرم‌شونده، یعنی جنس آن شکل گرفته است.

شکی نیست که آموزه‌های اسلام از اساس با هر نوع ظلم و به خصوص ظلم ناشی از تفاوت‌های جنسی مخالف است و نمونه آن نهی شدید از کشتن دختران در صدر اسلام است. همچنین، شکی نیست که زنان به دلیل ضعف جسمانی، روحیه احساسی، نیاز مبرم به حمایت اجتماعی و خانوادگی و... از مردان آسیب‌پذیرتر و در نتیجه بیشتر در معرض ستم قرار می‌گیرند. یکی از عرصه‌های مهم در این زمینه عرصه سرگرمی است.

آنچه در این زمینه، بیشتر چالش‌خیز است، این است که چگونه باید با این تبعیض در عرصه سرگرمی مقابله کرد؟ مصداق‌های این تبعیض چیست و تفاوت‌های جنسی چه مقدار در این تبعیض و در واقع مشکل اخلاقی تأثیرگذار است؟ در جواب این پرسش‌ها، تنها برخی مؤلفه‌های سبک زندگی تأثیرگذار و تأثیرپذیر بیان می‌شود و تفصیل مطالب در این نوشته نمی‌گنجد.

مؤلفه‌های تأثیرگذار و تأثیرپذیر

در حوزه تأثیرگذاری به نظر می‌رسد که نگرش‌ها و سنت‌ها و عادت‌های فردی و اجتماعی در ایجاد چنین چالشی نقش اساسی دارند. برخی ممکن است به زن به عنوان موجودی رده دوم نگاه کنند، یا فقط آن را وسیله‌ای برای لذت جویی حیوانی بدانند. استفاده از زنان به عنوان کالا و برای تبلیغ اجناس گوناگون و نیز استفاده از جذابیت‌های جنسی آنان در عرصه‌های گوناگون، از جمله سرگرمی‌ها، حکایت از همین نگاه ابزاری و غیرانسانی به زنان دارد. به نظر می‌رسد، در این چالش، یکی از عمده مشکلات، نگرش اشتباه مردان و حتی خود زنان به زن است. این دید اشتباه باعث می‌شود که گاه به بهانه دفاع از حقوق زن به حریم او تجاوز و حقوق او نادیده گرفته شود. به‌غیراز نگرش‌ها و سنت‌ها و عادت‌های فردی و اجتماعی، از دیگر مؤلفه‌هایی که می‌تواند بر این مسئله تأثیر بگذارد، افزایش تحصیلات و اشتغال زنان، چگونگی هماهنگ کردن نقش‌های سنتی با نقش‌های جدید زنان، نحوه پوشش زنان و... است.

در حوزه تأثیرپذیری نیز به نظر می‌رسد، این چالش بر بسیاری از مؤلفه‌های سبک زندگی تأثیر می‌گذارد. در عرصه سرگرمی‌ها از جاذبه‌های جنسی برای جذب مخاطب سوءاستفاده می‌شود و افرادی را که به بوالهوسی و چشم‌چرانی تمایل دارند، جذب این سرگرمی‌ها می‌کند و شیوه گذران اوقات فراغت آنان را متمایز از دیگر افراد می‌سازد. نحوه مصرف کالاها نیز که نشان‌دهنده سبک زندگی افراد است و از جنس افراد و چالش‌های ناشی از آن در عرصه سرگرمی تأثیر می‌پذیرد. مثلاً استفاده از جاذبه‌های جنسی زنان برای تبلیغ کالاها در عرصه سرگرمی‌ها، موجب تشویق افراد هوس‌باز به خرید این کالاها می‌شود. همچنین، رواج سرگرمی‌های کاذب، چون رقص و ساختن مراکز مرتبط با آن بر نوع پوشش زنان، نگرش افراد در خصوص هویت زنان، اینکه زن ایدئال چه زنی است و... تأثیر می‌گذارد. خلاصه می‌توان گفت، بسیاری از آسیب‌های اجتماعی و فردی در عرصه‌های گوناگون زندگی انسان، از جمله

در عرصه سرگرمی، ناشی از افراط و تفریط در نگاه به جنس افراد است.

۵. چالش‌های مربوط به ویژگی‌های جوامع

مشکلات اخلاقی در عرصه سرگرمی که تا اینجا بررسی شد، یا از ناحیه حکم اخلاقی یا موضوع اخلاقی یا تطبیق معیارهای اخلاقی یا ویژگی‌های فردی بود. اما گاهی این مشکلات ناشی از ویژگی‌های جوامع است. این ویژگی‌ها بر تصمیم‌گیری سیاسی و نیز اجرای سیاست‌ها درباره موضوع سرگرمی تأثیرگذارند و از این حیث، اهمیت ویژه‌ای دارند. برخی از این ویژگی‌ها عبارت‌اند از: ویژگی‌های فرهنگی جامعه یا همان آداب و رسوم جامعه و میزان رشد اخلاقی جامعه.

۱.۵. آداب و رسوم جوامع

برای تبیین مشکلات اخلاقی ناشی از آداب و رسوم جوامع، پیش از هر چیز باید مشخص شود که منظور از آداب و رسوم چیست؟ برخی متفکران در تعریف آداب و رسوم گفته‌اند:

اخلاق مربوط است به اینکه انسان به غرایز خودش، یعنی به طبیعت خودش چه نظامی بدهد، خودش را چگونه بسازد؛ ولی آداب مربوط به سهم‌بندی غرایز نیست؛ بلکه مربوط به این است که انسان غیر از مسئله اخلاق به یک امور اکتسابی که باید اسم آن‌ها را فنون گذاشت نیز احتیاج دارد؛ یعنی به یک سلسله هنرها و صنعت‌ها احتیاج دارد و باید آن‌ها را یاد بگیرد. مثلاً انسان احتیاج دارد که خط نوشتن را یاد بگیرد. یادگرفتن خط نوشتن جزء آداب است؛ یعنی باید باسواد بشود (مطهری، بی‌تا، ج ۲۱، ص ۱۸۵-۱۸۸).

برخی دیگر نیز آداب و رسوم را این‌گونه تعریف کرده‌اند: «آداب عبارت است از هیئت‌های زیبای مختلفی که اعمال صادره از آدمی متصف بدان می‌گردد و دارای ویژگی‌هایی چون وابستگی به صفات مختلف روحی افراد و مقاصد اجتماعی است» (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۶، ص ۳۶۷). باتوجه به این تعریف‌ها می‌توان فهمید که:

۱. آداب و رسوم اکتسابی است؛

۲. آداب و رسوم تابع مقتضیات زمان و هدف‌های اجتماعی است؛

۳. آداب و رسوم لزوماً آرمانی را تعقیب نمی‌کند؛

۴. آداب و رسوم لزوماً از راه مبارزه با نفس یا تهذیب آن حاصل نمی‌شود؛

۵. ارزش‌های اخلاقی مقبول جامعه یکی از عوامل شکل‌گیری آداب و رسوم است؛

۶. آداب و رسوم در حوزه رفتار و اعمال انسان رخ می‌دهد.

به نظر می‌رسد که آداب و رسوم رفتارها و مقرراتی هستند که جامعه یا فرهنگ خاصی آن‌ها را پذیرفته است و برای ایجاد هماهنگی و نظم و اجتناب از سردرگمی و اختلاف و نابسامانی، آن را به اعضای خود توصیه می‌کند. مثلاً شکل و رنگ لباس در مجالس سوگواری یا آداب احوالپرسی یا شیوه پذیرایی از مهمان توسط هر جامعه یا فرهنگی مشخص می‌شود. با توجه به نقش مهم آداب و رسوم در سبک زندگی افراد این ویژگی‌های رفتاری، گاه موجب به وجود آمدن تعارض‌های اخلاقی می‌شود. چه بسا در جامعه‌ای انجام کاری توهین به فرد تلقی شود و در جامعه دیگر، احترام به انسان دانسته شود. مثلاً میان مسلمانان تعظیم کردن به دیگران کاری بسیار بد و ناپسند است؛ در حالی که در کشورهای شرق دنیا، مانند چین و کره و ژاپن تعظیم به دیگران نوعی احترام گذاشتن محسوب می‌شود.

این تفاوت‌ها در عرصه سرگرمی نیز وجود دارد. جامعه‌ای که براساس آداب و رسوم خود گاو را موجودی مقدس می‌داند، از مسابقه‌های گاوبازی لذت نمی‌برد و پخش یا برگزاری این مسابقه‌ها ممکن است به چالش‌های اخلاقی منجر شود. مثال دیگر جامعه‌ای است که در آن افراد براساس آداب و رسوم خویش در روزهایی خاص، به عزاداری برای مردگان می‌پردازند. در این ایام، پخش فیلم‌های خنده‌دار به چالش اخلاقی منجر می‌شود؛ در حالی که همین سرگرمی‌ها در جوامع دیگر چالش اخلاقی به دنبال ندارد. بنابراین، یکی از نکات مهم و درخور توجه در عرصه سرگرمی، توجه به آداب و رسوم جامعه مخاطب آن سرگرمی است. امروزه، یکی از مشکلات اخلاقی در سطح جوامع و بلکه در سطح جهان، از بین بردن آداب و رسوم جوامع و یا مسخره کردن پیروان آن‌هاست. از منظر اسلامی توهین و بی‌احترامی به دیگران، حتی اگر رسم بدی هم داشته باشند، جایز نیست. گاه سرگرمی‌های موجود در فضای مجازی، ماهواره‌ها، برنامه‌های تلویزیونی، تبلیغات تجاری و... در ایجاد و تشدید این رفتار اشتباه

بسیار تأثیرگذارند.

مؤلفه‌های تأثیرگذار و تأثیرپذیر

مؤلفه‌های گوناگون سبک زندگی در عرصه سرگرمی، در ایجاد و تشدید چالش‌های مرتبط با آداب و رسوم جوامع تأثیرگذار و از آن‌ها تأثیرپذیر هستند. در حوزه تأثیرگذاری هرچه جامعه به رعایت آداب و رسوم خود بیشتر گرایش داشته باشد، این چالش‌ها بیشتر و شدیدتر خواهد بود. همچنین، هرچه آداب و رسوم جامعه‌ای بیشتر باشد، احتمال بروز چالش اخلاقی در عرصه سرگرمی‌ها نیز بیشتر است. مثلاً برخی جوامع براساس آداب و رسوم خود، خوردن تفریحی مست‌کننده‌ها را جایز و بلکه خوب می‌دانند. این جوامع با اشاعه آداب و رسوم خود موجب تمایل دیگر جوامع به چنین تفریحی می‌شوند.

در حوزه تأثیرپذیری مؤلفه‌های سبک زندگی نیز یکی از مشکلاتی که ناشی از تفاوت آداب و رسوم ملت‌ها و جوامع گوناگون است، توهین و بی‌احترامی به آداب و رسوم دیگران است. جامعه‌ای که آداب و رسومش مسخره شده است، ممکن است مؤلفه‌های زندگی در آن جامعه تغییر کند. مثلاً ممکن است افراد ظاهر، خوراک، پوشاک، مسکن و دیگر ترجیح‌های رفتاری خود را مطابق آداب و رسوم جامعه مهاجم تغییر دهند، یا اینکه برای مبارزه با آن مراکزی را تأسیس کنند، یا حتی به جنگ جامعه مهاجم بروند.

۲.۵. میزان رشد اخلاقی جامعه

همچنان‌که در تبیین ویژگی‌های شخصیتی افراد نیز گفته شد، کمبود یا نبود رشد اخلاقی در ایجاد مشکلات اخلاقی در بُعد فردی و اجتماعی مؤثر است. در بُعد اجتماعی نیز مانند بُعد فردی اگر جامعه از رشد اخلاقی برخوردار باشد، به سوی آرمان‌ها و سودها و لذت‌های بلندمدت و حقیقی متمایل می‌شود و در نتیجه سرگرمی‌های مناسبی برمی‌گزیند. جامعه‌ای که منکرها و معروف‌ها، آداب و رسوم، پست‌دیده و ناپسند، مذهب صحیح و نادرست را شناخته باشد، با جامعه‌ای که عموم مردم آن به خرافه و جادو و نیز به آداب و رسوم جاهلی و بی‌پایه اعتقاد دارند و بی‌مذهب یا دارای مذهبی ساختگی هستند، متفاوت است. به‌عنوان نمونه در برخی

جوامع حیوانات شانی بیشتر از حد خود دارند؛ در این صورت، سوارشدن بر این حیوانات برای تفریح یا استفاده از آنان برای نمایش در سیرک، فیلم یا دیگر سرگرمی‌ها مجاز نخواهد بود.

مؤلفه‌های تأثیرگذار و تأثیرپذیر

در حوزه تأثیرگذاری، باورها و نگرش‌های جامعه به‌عنوان مؤلفه‌ای از سبک زندگی آن جامعه، میزان رشد اخلاقی جامعه را نشان می‌دهند و در عرصه سرگرمی تأثیر می‌گذارند. به‌عنوان نمونه گرایش به مصرف مواد مخدر و مست‌کننده‌ها به قصد تفریح و سرگرمی در سطح جامعه، چنانچه به باور موجه تبدیل شود، نشان از ضعف اخلاقی آن جامعه دارد و خود موجب بروز مشکلات اخلاقی می‌شود. چراکه اغلب، استفاده از مواد مخدر به‌عنوان تفریح و سرگرمی به اعتیاد و مشکلات ناشی از آن می‌انجامد. در حوزه تأثیرپذیری نیز در این جوامع مراکز می‌گساری ایجاد می‌شود، افراد اوقات فراغت و پول خود را صرف می‌گساری و خرید کالاهای مرتبط با آن می‌کنند و مشروبات و مست‌کننده‌ها به‌صورت صنعتی تولید می‌شوند. طبیعتاً در این جوامع، افراد به مراکز بهزیستی و ترک اعتیاد بسیار مراجعه می‌کنند.

نتیجه

پرسش اصلی این پژوهش این بود که مشکلات اخلاقی مرتبط با سرگرمی بر چه عناصری از سبک زندگی اسلامی تأثیر می‌گذارد و از چه عناصری از سبک زندگی اسلامی تأثیر می‌پذیرد. در جواب این پرسش به این یافته‌ها رسیدیم که حوزه‌های مهم بحث برانگیز مرتبط با سرگرمی عبارت‌اند از: ابهام در موضوع اخلاقی در عرصه سرگرمی، ندانستن حکم اخلاقی در عرصه سرگرمی، مشکل تطبیق معیارهای کلی اخلاقی در عرصه سرگرمی، مشکلات مربوط به ویژگی‌های اشخاص، مانند ویژگی‌های شخصیتی و جنسی افراد و بالاخره مشکلات مربوط به ویژگی‌های جوامع، مانند آداب و رسوم، میزان رشد اخلاقی جوامع. همچنین، مؤلفه‌های گوناگون سبک زندگی شامل دارایی‌ها و نحوه مصرف آن‌ها، عادات، شغل، نحوه گذران فراغت، نگرش‌ها و گرایش‌ها و روابط انسانی در بروز تمامی این مشکلات تأثیرگذار و از آن

تأثیرپذیرند. در پایان پیشنهاد می‌شود:

• پژوهش‌های بنیادینی درباره مفهوم‌های شرعی لعب و لهو و تطبیق آن‌ها بر مفهوم‌های امروزی، چون سرگرمی و اوقات فراغت صورت پذیرد؛ چراکه یکی از مشکلات رسیدن به دیدگاه اسلام در خصوص سرگرمی، ابهام در این مفاهیم است.

• برای هر سرگرمی، پژوهشی خاص درباره شاخصه‌های سرگرمی مطلوب از منظر اخلاق اسلامی صورت پذیرد؛ چراکه در غیر این صورت، کلی‌گویی و ابهام در این زمینه به وجود می‌آید.

• برای هر موضوع بحث‌برانگیز در عرصه سرگرمی می‌توان کتابی نوشت و تعداد این چالش‌ها نیز با توجه به گستردگی مفهوم سرگرمی، زیاد است و باید پژوهش‌های بنیادین در این زمینه صورت پذیرد.

• باید به بافت فرهنگی جوامع، به خصوص جامعه ایرانی در عرصه سرگرمی‌ها و نیز ملاحظه‌های دینی در این عرصه توجه شود. چالش مهم در این زمینه تهاجم فرهنگی به وسیله سرگرمی‌هاست.

• باید از سرگرمی‌ها برای تربیت دینی و رشد اخلاقی استفاده شود.

• باید به مردم و به خصوص به جوانان برنامه‌ریزی و استفاده صحیح از اوقات فراغت آموزش داده شود.

کتابنامه

۱. اتکینسون، آر. اف؛ درآمدی به فلسفه اخلاق؛ ترجمه سهراب علوی نیا؛ تهران: انتشارات هرمس، ۱۳۹۱.
۲. بوسلیکی، حسن؛ تعارض اخلاقی و دانش اصول فقه؛ قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۱.
۳. چاوشیان، حسن و یوسف اباذری؛ «از طبقه اجتماعی تا سبک زندگی: رویکردهای نوین در تحلیل جامعه‌شناختی هویت اجتماعی»، مطالعات جامعه‌شناختی، (پاییز و زمستان ۱۳۸۱)، ص ۳-۲۸.
۴. ساروخانی، باقر و مریم رفعت‌جاه؛ «زنان و بازتعریف هویت اجتماعی»؛ جامعه‌شناسی ایران، (تابستان ۱۳۸۳)، ص ۱۳۳-۱۶۰.
۵. سفیری، خدیجه و فاطمه مدیری؛ «تفاوت‌های جنسیتی در اوقات فراغت»؛ تحلیل اجتماعی نظم و نابرابری اجتماعی، (پاییز و زمستان ۱۳۸۹)، ص ۱۴۷-۱۷۰.
۶. شفیعی، سمیه؛ «عوامل مرتبط با رضایتمندی زنان از چگونگی گذران اوقات فراغت»؛ علوم اجتماعی، (بهار ۱۳۹۰)، ص ۱۳۵-۱۷۴.
۷. شهیدی، هاشم؛ «بررسی تأثیر ویژگی‌های خانوادگی بر چگونگی گذران اوقات فراغت فرزندان در کوی‌های سازمانی»؛ مدیریت نظامی، (تابستان ۱۳۸۷)، ص ۳۵-۱۰۲.
۸. طباطبایی، محمدحسین؛ تفسیر المیزان؛ ترجمه محمدباقر موسوی همدانی؛ قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۴.
۹. عمید، حسن؛ فرهنگ عمید؛ تهران: اشجع با همکاری میکائیل، ۱۳۸۹.
۱۰. غفرانی، محمد و مرتضی آیت‌الله زاده شیرازی؛ فرهنگ اصطلاحات روز، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۹۰.
۱۱. فرزاد فرد، غلامرضا؛ «آسیب‌شناسی اوقات فراغت دانش‌آموزان قم و ارائه الگوی کارآمد»؛ پژوهش‌نامه استان قم، (پاییز ۱۳۸۸)، ص ۱۵۹-۱۸۰.

۱۲. قراملکی، فرامرز؛ اخلاق حرفه‌ای؛ قم: مجنون، ۱۳۸۳.
۱۳. مطهری، مرتضی؛ مجموعه آثار شهید مطهری؛ تهران: انتشارت صدرا، بی تا.
۱۴. مهدوی کنی، محمدسعید؛ دین و سبک زندگی؛ تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام، ۱۳۸۷.

